

УДК 82.091 + 376.32+ 277.4

Патлань Юлія

**ПРО ДОСВІД ІДЕНТИФІКАЦІЇ ДЕКІЛЬКОХ ТЕЧІЙ
ХРИСТІЯНСТВА В СИМВОЛІСТСЬКИХ ТЕКСТАХ
ВАСИЛЯ ЄРОШЕНКА ЯПОНСЬКОЮ МОВОЮ
(«ОРЛИНІ ДУШІ» ТА «КВІТКА ДОСКОНАЛОСТІ»)**

У статті йдеться про ідентифікацію перекладачем двох текстів В. Я. Єрошенка – «*Washi-no kokoro*» («Орлині душі») та «*Risouka*» («Квітка Досконалості»), написаних японською мовою на поч. ХХ ст. Унаслідок виявлення біблійної основи текстів та проведених досліджень історії становлення освіти сліпих у Великій Британії та Британській Індії із залученням біографічних відомостей про письменника, ці тексти атрибутовано як християнські з підґрунтям у протестантській традиції, близькій до тогочасних баптистів чи методистів («Орлині душі») та в католицизмі («Квітка Досконалості»).

Ключові слова: Василь Єрошенко, тифлопедагогіка, місіонерські школи, школи сліпих, Британська Індія, Бірма, «*Risouka*», «*Washi-no kokoro*», баптизм, методизм, католицизм.

Патлань Ю.

**ОБ ОПЫТЕ ИДЕНТИФИКАЦИИ НЕСКОЛЬКИХ ТЕЧЕНИЙ
ХРИСТИАНСТВА В СИМВОЛИСТСКИХ ТЕКСТАХ
ВАСИЛИЯ ЕРОШЕНКО НА ЯПОНСКОМ ЯЗЫКЕ
(«ОРЛИНЫЕ ДУШИ» И «ЦВЕТOK СОВЕРШЕНСТВА»)**

В статье раскрыт опыт идентификации переводчиком двух текстов В.Я. Ерошенко – «*Washi-no kokoro*» («Орлиные души») и «*Risouka*» («Цветок Совершенства»), написанных на японском языке в нач. ХХ в. В результате выявления библейской основы текстов и проведенных исследований истории становления образования слепых в Великобритании и Британской Индии с привлечением биографических сведений о писателе, эти тексты атрибутированы как христианские, основанные на протестантской традиции, близкой к тогдашним баптистам или методистам («Орлиные души») и на традиции католицизма («Цветок Совершенства»).

Ключевые слова: Василий Ерошенко, тифлопедагогика, миссионерские школы, школы слепых, Британская Индия, Бирма, «*Risouka*», «*Washi-no kokoro*», баптизм, методизм, католицизм.

Patlan Y.

**ON THE EXPERIENCE OF IDENTIFYING SEVERAL TRENDS
OF CHRISTIANITY IN THE SYMBOLIC TEXTS BY
VASYL YEROSHENKO IN THE JAPANESE LANGUAGE
("THE EAGLES' SOULS" AND "THE FLOWER
OF PERFECTION")**

The article deals with the translator's identification of two texts by V.J. Eroshenko – I. E. "Washi-no kokoro" ("The Eagles' Souls") and "Risouka" ("The Flower of Perfection"), written in Japanese at the beginning of the XX century. As a result of the findings to the studies carried on the history of forming the educational process of the blind children in the UK and British India, considering some biographical data about the writer, these texts are attributed to the Christian ones resting upon the Protestant tradition, close to the then Baptism or Methodism in ("The Eagles' Souls") and to Catholicism in ("The Flower of Perfection").

Key words: *Vasyl Eroshenko, typhlo pedagogy, missionary schools, blind children, British India, Burma, Risouka, Washi-no kokoro, Baptism, Methodism, Catholicism.*

Василь Єрошенко (1890, с. Обухівка Старооскольського повіту Курської губ. – 1952, там само) став відомим як есперантист та письменник-символіст. Три збірки його творів були видані японською мовою в Токіо 1921 та 1924 рр., одна збірка мовою есперанто – у Шанхаї 1923 р., а в перекладах Лу Сіня та письменників його кола – також у Китаї у 1920-х рр., тут твори Єрошенка перевидають до сьогодні. Незрячий з чотирьох років Єрошенко навчався в закладах для незрячих у Москві, Лондоні та Токію, а в 1916–1919 рр. з перервами працював у місіонерській школі для сліпих незрячих хлопчиків-бірманців у м. Моулмейні в Британській Бірмі (нині Молам'яйн, М'янма), а також відвідав, шукаючи роботу і вивчаючи досвід цих закладів, низку шкіл для сліпих в Індії – у Калькутті, Бомбеї тощо [29].

В усіх, хто звертається до особистості, долі та творчості В. Я. Єрошенка, насамперед постають питання щодо визначення його власної національно-культурної ідентичності і того, як віднести його до певних реальних чи уявних спільнот за ознаками мови, національності, громадянства тощо. Значною мірою всі такі віднесення залежать від уподобань власне дослідників та інтерпретаторів. Так, В. Я. Єрошенко народився на території Курської губ. Російської імперії, яка адміністративно завжди була російською, але на українських етнічних землях. Батько його був українцем із с. Чернянка Новооскольського

повіту, а мати – росіянку з м. Старий Оскол. Тому в Україні його досить часто називають не лише «українцем», або «українцем за походженням», а й навіть «українським письменником» [27]¹. З іншого боку, долучившись у 1910-х рр. до спільноти послідовників планової міжнародної мови есперанто, сам Єрошенко зараховував себе до без- або позанаціоналістів (*senpaciuloj*) і поділяв, як свідчать його твори, учення Л. Л. Заменгофа про «хомаранізм» (*homaranismo*), тобто про себе як людину – часточку єдиного людства. Російські дослідники та інтерпретатори, ґрунтуючись на адміністративно-територіальному принципі та громадянстві Російської імперії та СРСР уважають на цій підставі В. Я. Єрошенка російським письменником [12, 14], незважаючи на те, що досі відомі лише близько п'яти публіцистичних статей 1920-х – 1930-х рр. у періодичних виданнях для незрячих, написаних російською мовою і переважно надрукованих шрифтом Брайля.

Переходячи до питання мовної ідентифікації та характеристик художньої творчості, варто зазначити, що, імовірно, В. Я. Єрошенко знав низову, тобто розмовно-вуличну українську мову сіл Східної Слобожанщини (Чернянка Новооскольського пов., Обухівка, Голофєєвка Старооскольського пов. Курської губ., Городище Нижнєдевицького пов. Воронежської губ.), але в збережених особових та інших документах це не відбито, натомість деякі фонетичні риси передано в заголовку збірки В. Я. Єрошенка мовою есперанто, виданої в Шанхаї [5]. Численні спогади японських і китайських друзів Єрошенка також містять згадки про те, що він пов'язував себе з Україною і пояснював рідну слободу Обухівка через указівки на Харків – тодішню столицю України і найближче місто такого статусу [30, 34]. Однак зараз уже досить складно встановлювати, які з цих згадок автентичні

---

¹ Під час написання статті виявилось, що бібліографи НБУ ім. Вернадського каталогізують підготовлену мною збірку творів В.Я. Єрошенка і про нього до рубрики «Українська література» (!): «С11694/1 Очі сліпих [Текст]: збірка: в 3 кн. / [уклад., авт. біогр. нарису, наук. комент. – Юлія Патлань]. – Харків: Друкарня Мадрид: СОЦІНТЕЛ, 2018. – Т. 1: Біографічний нарис про Василя Єрошенка / Юлія Патлань. – 2018. – 94 с. – Текст укр., шрифтом Брайля. – Т. 2: Очі сліпих / Чарльз Ендрюс. – 2018. – С. 95–163. – Т. 3: Статті В. Єрошенка / В. Я. Єрошенко. – 2018. – С. 164–219. 40 прим. – Надрук. рельєф.-крапк. шрифтом Брайля. Рубрики: Нариси <укр. л-ра ХХ ст.> Географічні рубрики: Україна». Особливо кумедним видається віднесення до української літератури нарису Ч. Ендрюса «Очі сліпих», написаного в оригіналі англійською мовою.

й побутують справді зі слів самого Єрошенка, а які – інтерпретації радянських і японських белетризованих біографій, виданих уже після смерті письменника у 1970–1980 рр. Такі біографії, видані 1956, 1959, 1982 рр., японський дослідник Такасугі Ітіро писав, використовуючи різноманітні туристичні довідники та путівники, зокрема, й спираючись на українське за прізвищем походження Єрошенка та його інтерпретації [див. 6, 7, 4 vol. 3].

З іншого боку, у разі спроб певних класифікацій, спираючись на мову виданих оригінальних і перекладених збірок письменника, у СРСР і пострадянських Україні та Росії його часто називають «японським» або «китайським» письменником [33]. Так починав свої дослідження радянський журналіст та есперантист О. С. Харківський у 1970-х рр. Натомість і японці, і китайці вживають щодо В. Я. Єрошенка усталені вирази «сліпий російський поет Єрошенко» (яп. «tomoku-no shijin Eroshenko»), кит. «*eluoosi mangshiren Ailuoixianke*). За весь період досліджень з 1997 р. мені не траплялися визначення японських та китайських авторів, які б визнавали В. Я. Єрошенка японським чи китайським письменником. Він для них лишався росіянином / російським письменником, чиї тексти було опубліковано відповідно японською чи китайською мовами в Японії або Китаї. Спільнота есперантистів світу за ознаками мови та світогляду однозначно вважає В. Я. Єрошенка есперантським письменником, і вміщує його оригінальні твори мовою есперанто до антологій та хрестоматій, а його самого вважає письменником класичної доби, тобто кін. XIX – поч. XX ст., коли творець мови есперанто Л. Л. Заменгоф був ще живий.

Із цього сплетіння ідентифікацій – власних та доданих – та їх інтерпретацій і постали некоректні, на мій погляд, сенсаційні визначення в пострадянських ЗМІ, коли В. Я. Єрошенка на шпальтах газет та журналів і в інтернеті називають «українським письменником, класиком японської літератури» чи подібно [11, 15, 33]. Порівняно не дуже численні японські есперантисти та незрячі знають про нього і шанують його пам'ять, але зараз В. Я. Єрошенко – напівзабута постать в історії культури. Ані в Японії, ані в Китаї його не визнали класиком відповідних літератур – японської та китайської. Крім того, одним з усталених міфів про Єрошенка в інтерпретації спільноти есперантистів є досить традиційне уявлення про нього як про невгамовного блукальця світами, «громадянина світу», причому його світові мандри уявляються мало обґрунтованими – це мандри нібито заради мандрів, як і належить традиційному мандрівному незрячому музикантові або епічному співцеві в історії багатьох народів. Незважаючи на те, що у

власному житті й на сцені В. Я. Єрошенко використовував цей образ, але суто фольклорним традиційним співцем він не був і в його випадку працювали на поч. ХХ ст. вже дещо інші механізми взаємодопомоги та підтримки. Якщо ж зважати на нагальні потреби самих незрячих – набуття освіти та навичок, пошуки ремесла і стабільної праці, то всі поїздки В. Я. Єрошенка набувають стрункості та обґрунтовані розвитком інфраструктури виховання, навчання, фахової підтримки незрячих, наявності або відсутності в певних країнах притулків для них і брайлівських бібліотек.

Густе плетиво кількох усталених міфологічних інтерпретацій з акцентом на строкагій східній екзотиці не одразу дозволило дослідникам висунути наперед визначальний чинник у житті та творчості В. Я. Єрошенка – повну сліпоту з чотирьох років. Усі біографи – як у Японії, так і в СРСР, Україні та Росії – розглядали письменника за мірками досягнень зрячих людей та поза історичним контекстом розвитку спільноти незрячих. Цей підхід докорінно неправильний, адже він не давав виділити та зрозуміти особливості особистісного зростання незрячої людини в середовищі зрячих. До середини 2000-х рр. життєвий шлях і творчість В. Я. Єрошенка не розглядали як такі всередині спільноти незрячих та у зв'язку зі становленням освіти незрячих у Російській імперії та за її межами, розвитком інфраструктури й осередків підтримки незрячих, а також у контексті громадських активностей окремих незрячих у ХІХ – ХХ ст.: від боротьби за право на освіту і працю, на власні громадські організації і спілки до розбудови потужного світового руху незрячих есперантистів². За межами вивчення залишалися справжні причини і цілі закордонних поїздок В. Я. Єрошенка: становлення та розвиток спеціальної, насамперед, місіонерської освіти незрячих тощо. У СРСР було якщо не прямо заборонено, то вкрай небажано якимось деталізувати побіжні згадки про духовно-релігійні шукання як самого В. Я. Єрошенка, так і його оточення, а якщо без певних згадок, як-от, про вплив віри Бахаї, було не обійтися – факти та реалії дуже сильно викривляли.

У цій статті проаналізую особливості визначення релігійної ідентичності (ідентичностей) В. Я. Єрошенка та його оточення. Найвагомішим чинником розвитку незрячого була його освіта, а після її завершення – можливість знайти роботу або ремесло. На початку ХХ ст.

---

² Певним винятком є книга учня В. Я. Єрошенка, незрячого канд. економ. наук В. Г. Першина «Импульс Ерошенко» (1991) та розвідка О. О. Панкова «По следам Василия Ерошенко» (2005).

дуже небагатьом незрячим Російської імперії вдавалося здобути бодай початкову освіту [див. 20]. В. Я. Єрошенко у 1899–1907 рр. закінчив курс навчального закладу при Московському товаристві піклування, виховання та навчання сліпих дітей, яке заснував 1882 р. обер-пастор Євангелічної лютеранської церкви Г. Г. Дікгоф. У роботі з незрячими пасторові допомагала і підтримувала його новаторські на той час ініціативи насамперед німецька лютеранська громада. Одними з перших тифлопедагогів у Москві були німкені-лютеранки – розробниця російського Брайлю Є. О. Фрезе, першодрукарка за Брайлем А. О. Адлер, які стажувалися в Дрезденському інституті сліпих. У Петербурзі у ті ж 1880-і рр. Інститут сліпих Маріїнського товариства піклування про незрячих після тривалого занепаду відроджував пастор К. К. Грот. За доби, коли книги Брайлем лише впроваджували до обігу і були надзвичайно рідкісними і дорогими, основним читанням для незрячих були біблійні книги, Євангеліє від Іоанна, Псалтир та деякі богослужбові книги, які спочатку переписували рельєфними шрифтами вручну, а пізніше – видавали мізерними накладами.

Здобувши початкову чотирикласну та ремеслену освіту В. Я. Єрошенко працював скрипалем (друга скрипка) у Московському оркестрі сліпих. З лютого 1912 р. до вересня він самотужки, за допомоги есперантистів, здійснив поїздку до Лондона [28]. Метою поїздки було вивчити англійську мову, насамперед, розмовну, ознайомитися з устроєм інститутів для сліпих у Європі (відвідав інститут сліпих у Штегліці, передмісті Берліна), навчитися в Норвудському королівському коледжі для незрячих у Великій Британії [1]. Цей коледж давав змогу незрячим викладати іншим сліпим, але Єрошенко був тут вільнослухачем лише два місяці. Отже, уже у школі В. Я. Єрошенко потрапив до сфери впливу західного християнства – лютеранства та німецької культури (німецьку мову він добре знав усе життя). 1912 р. Єрошенко жив у Великій Британії і перебував в англійському англіканському оточенні. Тут його наставником став незрячий фольклорист та есперантист Вільям Меррік, який розповів юнакові про життя незрячих у Японії і можливість набути там фах масажиста. Після повернення з Великої Британії В. Я. Єрошенко розпочав підготовку до поїздки на навчання до Токійської школи сліпих, зокрема брав уроки японської мови у студента Сіmano Сабуро (англійською)³.

---

³ Уже наприкінці свого життя, коли в повоєнні програми шкіл для сліпих у СРСР уперше вводили викладання іноземної мови незрячим дітям, В. Я. Єрошенко у 1946–1948 рр. викладав англійську мову в Мос-

Уже тоді Василь листувався з американським пастором-місіонером, який служив у Моулмейні у школі для сліпих. Імовірно, це був баптистський пастор Вальтер Е. В'ятт [див. 22, 21].

Наскільки можливо зараз зрозуміти, загалом ішлося про досить тривалий і складний план – навчити В. Я. Єрошенка англійської мови, навичок масажу та викладання іншим незрячим, що надало б йому можливість обійняти посаду викладача в початкових місіонерських туземних школах для незрячих на теренах земель, де панувало британське правління – у Бірмі й Індії. Це б дало стабільний заробіток йому самому, а незрячі діти мали б кваліфікованого незрячого наставника. На відміну від Російської імперії, де навіть провідні тодішні тифлопедагоги, як-от Анна Адлер, не знали, яких знань потребують незрячі, окрім початкових навичок, і радили не обнадіювати дітей вищими рівнями освіти [10], а на всю Росію було лише декілька незрячих викладачів університетів і один професор⁴; на теренах Британської імперії школи для сліпих, зокрема місіонерські, уже на межі ХІХ–ХХ ст. переживали бурхливий розвиток і потребували саме незрячих наставників зі знанням англійської мови та принципів навчання сліпих, причому ці люди мали бодай симпатизувати християнському віровченню та цінностям [8]⁵.

ковському інституті сліпих. Так тоді називалася школа, у якій на поч. ХХ ст. він навчався. Учителів ще не було, тим більше незрячих учителів зі знанням іноземних мов. На той момент досвід В. Я. Єрошенка був унікальним. Отримати книги та словники для навчання мови В.Я. Єрошенкові допоміг В. Меррік, були також залучені працівники радянського торгпредства в Британії.

⁴ Олександр Мойсеевич Щербина (1874–1934), нар. у м. Прилуки Чернігівської губернії, осліп у 2,5 роки. Професор філософії, тифлолог, психолог. Закінчив із золотою медаллю Прилуцьку гімназію, окремо склавши курси давніх мов – грецької та латини, із відзнакою – Київський університет ім. Св. Володимира. Приват-доцент каф. філософії Московського університету, очолював каф. філософії Катеринославського університету, працював у Прилуцькому педтехнікумі, Полтавському інституті народної освіти, професор дефектологічного ф-ту Київського педагогічного інституту.

⁵ “The Committee of the Moulmein School for Blind Burmese speaking boys wish to procure the services of a qualified Englishman, blind or otherwise, to act as Principal of the School. The Committee include Government officials, representatives of the American Baptist Mission and the Church of England Mission in Moulmein. The salary offered is 200 rupees per month

Навесні 1914 р. В. Я. Єрошенко прибув до Токіо, де з допомогою місцевих есперантистів був прийнятий стажистом-дослідником до Токійської школи сліпих. Першого в історії школи іноземного учня погоджували на рівні міністерства освіти, міністерства закордонних справ та Російського посольства в Японії [26]. Але й у Японії В. Я. Єрошенко не виходив за межі європеїзованих і християнізованих освічених японців, які зростали вже після відкриття країни в добу Мейдзі та Тайсьо, насамперед есперантистів. Його завжди оточували освічені й заможні люди, які були покровителями незрячого юнака. До того, як Єрошенко опанував японську, мовами спілкування слугували англійська й есперанто. Токійську школу сліпих заснували християнські місіонери та охрещені японці, але невдовзі після цього уряд Японії висловив невдоволення іноземними впливами та фінансуванням і школа стала підпорядковуватися урядові країни. Ця школа сліпих мала собі за взірць європейські й американські інститути сліпих, упровадила рельєфний брайлівський алфавіт дуже рано – ще на поч. ХХ ст. і була єдиною в Японії урядовою школою для незрячих. Спочатку Єрошенко оселився в пансіоні, а невдовзі переїхав мешкати до пансіону в «Накамурая» – кондитерська та пекарня, яку утримували японські нецерковні євангельські християни, близькі до протестантів – подружжя Сома Айдзо та Сома Кокко. Тут Єрошенко захопився вірою Бахаї під впливом американської місіонерки-бахаї Агнес Александер. Звідси влітку 1916 р. Єрошенко вирушив до Сіаму (Таїланду), а з 1917 р. викладав нетривалий час у Моулмейні у школі для сліпих. У Бірмі окремими селами мешкали колишні мусульмани, які прийняли віровчення бахаї і тому вивчали есперанто, як у громаді с. Дайданав, яку відвідував Єрошенко. Школою для сліпих керував комітет, до якого входили британські англіканські священики, американські баптисти-місіонери та представники влади міста [8]. Крім того, з 1914 р. розбудовували англіканську місію для сліпих Бірми, для якої було відкрито школу для сліпих у Кеммендайні – передмісті Рангуна [25, 21, 22]. Після Жовтневого перевороту в Росії в листопаді

(£13 6s. 8d.). Passage from England would be free. Free quarters will be provided, and preference will be given a man possessed of initiative and who is able to develop the industrial side of the work. The School includes both Christians and Buddhists, though the Committee are naturally anxious to secure a Principal who is in sympathy with the Christian aspect of the work. Applications should be made to the Rev. D. C. Atwool, Honorary Secretary and Superintendent, School for the Blind, Moulmein, Burma”.

1917 р. зовнішньополітична ситуація у світі різко змінилася, як і ставлення влади Британської імперії до російських підданців на її теренах. Отримавши відмову на прохання дозволити виїхати до Європи, В. Я. Єрошенко у липні 1919 р. повернувся знову до Японії. 1920 р., бажаючи допомогти йому заробити кошти на прожиття, журналістка Камітіка Ітіко запропонувала Єрошкові розпочати писати і друкувати у пресі власні твори японською мовою. Оскільки ієрогліфічна писемність недоступна незрячим, то Єрошкові допомагали оформлювати тексти, які він записував за системою Брайля або диктував, його найближчі друзі, такі, як письменник і драматург Акіта Удзюку, журналістка Камітіка Ітіко, літераторка і господиня художнього салону Сома Кокко, а з часом – і наймані секретарі-студенти. Першим записаним так твором стало «Горе рибки».

Серед найвідоміших текстів письменника – текст «Орлині душі», який за радянських часів уважали казкою. Я спочатку визначила його жанр як близький до байки з фабулою і мораллю, але лише відновлена остання фраза-молитва дозволила зрозуміти його справжній жанр – це символістська алегорія за мотивами середньовічних бестіаріїв, написана на основі протестантських (баптистських) проповідей. В історії цього тексту треба виділити два впливи – людини або людей, від кого В. Я. Єрошенко почув проповідь-першоджерело, і людини, яка допомогла викласти усну оповідь В. Я. Єрошенка письмовою японською мовою для подальшої публікації.

Як вдалося встановити за японськими джерелами, записувати текст «Орлині душі» (1921), допомагала господиня пекарні та салону «Накамурая» Сома Кокко. Також у тексті відчутні індійські мотиви, і за проведеною реконструкцією на основі біографічних відомостей, таку проповідь міг прочитати незрячим учням незрячий, як і вони, пастор-баптист і засновник Калькуттської школи сліпих преп. Лал Біхарі Шах. Саме в його домі Василь Єрошенко зупинявся на деякий час наприкінці 1917 р. [21, 22].

Надзвичайно важливим явищем є сильна духовно-психологічна залежність незрячої людини від її найближчого оточення і виявлена закономірність. Життя В. Я. Єрошенка чітко поділене на окремі періоди впливів тої чи тої особи, з якою або з якими він спілкувався тоді найбільше, і його культурна та релігійна ідентичність сильно залежала від ідентичності (ідентичностей) його найближчих друзів і покровителів, світогляд і погляди яких юнак приймав і ніби віддзеркалював у власній творчості. А всі вони були видатними діячами культури в ту добу, кожен у своїй царині та країні. Так само глибокий

слід у його душі лишила праця в місіонерській школі й життя у відповідному оточенні. Виявлений механізм сприйняття та преображення дійсності незрячим оповідачем-інтерпретатором дозволяє виявляти і довести цілим комплексом історичних джерел і документів яскраві впливи інших людей, серед них насамперед харизматичних особистостей – християнських пасторів і проповідників різних деномінацій, а також прихильниці віри Бахаї Агнес Александер – на його власну творчість. Тут важлива сама форма проповіді – усної промови, яка найдоступніша незрячому слухачеві.

Цей біографічний та історичний контекст вдалося відновлювати по крихті за британськими, японськими й індійськими документами та виданнями, серед яких – декілька збережених листів В. Я. Єрошенка.

Як засвідчує історія тифлопедагогіки, християнство було неодмінним складником виховання незрячих у притулках і школах у ХІХ – на поч. ХХ ст., і поза християнським світоглядом, церквами різних деномінацій і спільнотами активних незрячих майже не існувало⁶, хоча міжконфесійні школи для сліпих були. Незрячі Індії, Японії та Китаю, охоплені різними місіонерськими школами, були християнізовані.

За радянських часів лише незначна частина творів письменника була перевидана, причому переважно в перекладах не з японського оригіналу, а з перекладів китайською мовою, і зазнала цензури.

Отже, розкрию деякі складнощі ідентифікації та інтерпретації релігійної традиції на прикладі тексту В. Я. Єрошенка «Washi-no kologo». Він був уперше опублікований японською мовою в журналі «Nippon syonen» («Японське юнацтво») у січні 1921 р., а також у першій збірці Єрошенка «Yoakemaе-no uta» («Досвітня пісня», видана 17 липня 1921 р. у Токіо) [9]. Редактором збірки був відомий японський письменник і драматург Акіта Удзюку. Мій переклад – «Орлині душі» [31, 18] – виконано за виданням «Eroshenko dôwasuyû» («Казки Єрошенка», Токіо, 1993, 1995, упорядник Такасугі Ітіро), звірено з виданням 1921 р. [2, 9].

---

⁶ Як зазначають мої інформанти серед незрячих, і сьогодні активні сліпі – здубільшого віряни, але нині – не обов'язково, хоча й переважно, християнами. Важливу роль у цьому відіграє Євангеліє від Іоанна з приреченням про зіслення народженого сліпим (див. Ін. 9:3). У середині другої декади ХХ ст. за зразком християнських власні школи з дотриманням кастової системи почали створювати індуїсти, а ще пізніше – буддисти Індії та Бірми.

Ланцюжок послідовних трансформацій тексту «Орлині душі» шляхом до читачів російською та українською мовами був таким: усна оповідь В. Я. Єрошенка – з неї запис в обробленні Сома Кокко – з нього відредагований Акіта Удзяку варіант у збірці «Досвітня пісня» (липень 1921 р.) – з нього переклад китайською мовою, виконаний Лу Сінем і виданий 1922 р. – з нього переклад російською В. В. Куніна (уперше опублікований 1962 р. [17]) – з нього переклад українською Н. М. Андріанової (перша публікація 1968 р., у збірці творів Єрошенка 1969 р. [19]). Окремо текст японською мовою з видання 1921 р. редагував також японський публікатор Такасуґі Ітіро для видань 1959, 1974–1975, 1993 р. [4, 3, 2]. Тут було замінено застаріле тоді написання складних ієрогліфів поч. ХХ ст. простішими сучасними та зроблено купюру – знято останнє речення авторського тексту. Про мовно-стилістичну своєрідність тексту В. Я. Єрошенка за такої кількості послідовних перекладів тут уже навіть і не йшлося. Як дослідник, я рухалася від перекладів до оригіналу, читаючи текст спочатку російською, потім українською, потім переклад із японської мовою есперанто, а далі – уже власне японський текст.

Отже, творча спадщина письменника потребувала нових перекладів безпосередньо з оригіналу. Уже під час праці над перекладами «Орлиних душ» з японської російською та українською мовами я помітила певні відгомони біблійних віршів, але сам процес перекладання зі східної мови зі складною ієрогліфічною писемністю, здавалося, унеможлилював занурення автора не у східні культурні традиції, а в західні, зокрема, християнські. Побачивши досить дивно побудоване речення, яке нагадало мені Мф. 6:21 або Лк. 12:34, я просто знехтувала власною здогадкою, потрапивши в пастку японської мови. Японська мова, яка виглядала беззаперечним маркером японської національно-культурної ідентичності, диктувала стереотипне сприйняття: джерела японського тексту треба шукати в японській культурі та традиціях Сходу. Однак, помилково визначивши ще 2012 р. жанр тексту як близький до структури байки (фабула плюс мораль), я вже тоді досить правильно знайшла аналогію у творі «The Eagle That Would Not Fly» африканського пастора-методиста Дж. Егґрея (James Emman Kwegyir Aggrey, 18.10.1875 – 30.07.1927), який навчався у США, та у притчі про орла-курку Е. де Мелло, і ці обидві аналогії спиралися на християнські традиції, а одна з них – на англійську мову та традицію близьких до течій баптизму та методизму протестантських церков [31].

Насправді, як виявилось, першоджерелом тексту був британський

мовно-культурний ареал: англійська Біблія, т. зв. Біблія короля Якова⁷, за якою працювали місіонерські школи Британської Індії. Подальший аналіз тексту дав змогу виявити алюзії та натяки на низку псалмів, віршів Старого та Нового Заповітів (насамперед, Пс. 90 (91): 1-6, Пс. 61:10, Пс. 36:34, Вих. 19:4, Ис. 25: 9, 40:31, 57:15, Повт. зак. 32: 3-12, Ін. 3:13, Ін. 3: 31-35, Ін. 8: 23-32, Мк. 10:14, Лк. 18:16, Мф. 19: 16, 1Ін. 3:1 та ін.) [21, 22, 18, 23, 24].

Звільнитися з пастки міфологізованого стереотипного сприйняття допомогло, з одного боку, вивчення історії освіти незрячих та історії становлення брайлівського друку – звідси стала зрозумілою особлива роль біблійних книг – Книги пророка Ісаї та Євангелія від Іоанна, алюзії на які часто трапляються в Єрошенка.

З іншого боку, до розуміння підґрунтя твору – потужної усної гомілетичної традиції однієї з течій західного християнства – протестантизму, призвело лише живе спілкування з християнами-баптистами, у яких я почула й інтерпретувала близькі до єрошенківських інтонації та ідейно-тематичну єдність біблійної символіки. У цій традиції алегорія про подружжя орлів, які навчають орлят літати, викидаючи з гнізда, є джерелом надзвичайно популярного в цілому світі різновиду проповідей, відомого щонайменше з ХІХ ст. до сьогодні. Дещо менш відомий цей сюжет у католицизмі⁸. Це послугувало ще

---

⁷ На це вказує сама поява в тексті В. Я. Єрошенка орлиці, бо саме тут у Повт. закону 32:11 викидає з власного гнізда орлят не орел, а орлиця: «10. He found him in a desert land, and in the waste howling wilderness; he led him about, he instructed him, he kept him as the apple of his eye. 11. As an eagle stirreth up her nest, fluttereth over her young, spreadeth abroad her wings, taketh them, beareth them on her wings: 12. So the LORD alone did lead him, and there was no strange god with him» (Deut.32:10-12).

⁸ Пор. в «Історії однієї душі» Св. Терези з Лізьє: «Каким образом столь несовершенная душа, как моя, может стремиться к полноте Любви? Господи Иисусе! Мой первый и единственный Друг, только Тебя я люблю! Скажи мне, что это за тайна? Почему Ты не оставляешь эти безграничные желания великим душам, орлам, парящим в высоте? Я же считаю себя слабым птенчиком, покрытым легким пушком. Я не орел. Просто у меня глаза и сердце орла, и, несмотря на мою крайнюю малость, я держу неотрывно смотреть на божественное Солнце любви, ощущая в своем сердце устремления орла. Птенчик хочет лететь к этому сияющему Солнцу, пленившему его взор. Ему хочется подражать орлам, его братьям, которых он видел возносящимися прямо к божественному очагу Пресвятой Троицы. Увы, все, что он может сделать, это припо-

одним доказом того, що незрячий оповідач-інтерпретатор Єрошенко спирався на жанри й традиції мовлення, ораторського мистецтва, проповідництва, а не створював письмових текстів для читання, як звичні нам «кабінетні» письменники.

Саме в Індії, частиною якої була провінція Британська Бірма, складалася потужна традиція баптистської та методистської проповіді, яка йде від «першого місіонера Індії» В. Карей (Кері). Цю ж традицію продовжив і «батько сліпих Індії», пастор і засновник Калькуттської школи сліпих Лал Біхарі Шах, у домі якого Єрошенко мешкав наприкінці 1917 р. Важливо, що саме тут біблійний текст постійно лунає в церквах та у проповідях як усне живе мовлення, і переважно саме Біблія є основою цієї гілки християнства. Тут – у церкві та в місіонерській школі при ній – чує, запам'ятовує і запозичує англійський біблійний текст як основу для власного оповідного символістського тексту Василь Єрошенко.

У новому перекладі я вперше після 1921 р. відновила фінальну фразу – заклик читачів до молитви, що визначає жанрову природу цього тексту. Не розуміючи західної християнської богослужбової традиції, яку відтворював Єрошенко в «Орлиних душах» (або розуміючи занадто добре її небезпеку за радянського часу), цю фразу-кодую скорочували всі попередні публікатори: китайський – Лу Сінь, японські – Такасуґі Ітіро та Міне Йосітака (подав, однак, у примітках) і радянський – Р. С. Белоусов, але вона збереглася в першій японській публікації тексту «Washi-no kokogo» в збірці творів Єрошенка «Досвітня пісня» [9].

Після цього й постала потреба вивчити саме найменш відомі роки В. Я. Єрошенка – його праці в місіонерській школі й узагалі діяльність

днять свои маленькие крылышки, но взлететь – не в его малой власти! Что станет с ним? Умрет ли он от горя, видя себя таким беспомощным? О нет, птенчик даже не опечалится. В дерзновенном самозабвении он будет неотрывно смотреть на божественное Солнце. Ничто не сможет напугать его: ни ветер, ни дождь. А если мрачные тучи скроют Светило любви, птенчик не сдвинется с места, потому что знает: по ту сторону туч Солнце продолжает сиять, и его свет никогда не затмится. Правда, иногда в сердце птенчика разыгрывается буря, и ему начинает казаться, что он больше не верит в существование чего-либо другого, кроме окружающих его туч. Так вот, это и есть мгновение совершенной радости для бедного, слабого, маленького существа. Какое счастье все-таки оставаться там и зирать на невидимый свет, который скрывается даже от его веры! Господи, до сих пор я понимаю Твою любовь к птенчику, потому что он не отдаляется от Тебя...» (1896 р.), цит. за перекладом з сайту <https://www.proza.ru/2018/02/05/775>

місіонерських шкіл для незрячих у Британській Індії, які мали керівництво та значну кількість донаторів-християн у Великій Британії (англіканська церква) та США (баптистські та методистські церкви).

Розуміння культурних і релігійних традицій Заходу в праці християн-місіонерів у країнах Сходу надало мені, як перекладачеві, потрібну призму, яка уможливила ідентифікацію та глибоке вивчення текстів письменника-символіста саме як християнських.

Стало зрозуміло, що саме біблійні тексти, їхній ритмічний лад, паралелізм, образність і символіка є основою всієї відомої нам зрілої творчості Єрошенка після його повернення з Індії до Японії влітку 1919 р. і до повернення до СРСР у грудні 1924 р., незалежно від того, чи його інтонації були захопливими, чи революційно-критичними.

Маючи цей ключ до ідентифікації та інтерпретації основного творчого доробку В. Я. Єрошенка, створеного дещо більш ніж на рік – з 1920 р. до виселення з Японії в червні 1921 р. – було вже досить легко виявити глибші впливи його оточення – японських християн і різних осередків християнських соціалістів та християнізованих європеїзованих анархістів. Християнськими є всі три заголовки збірок письменника в їхній послідовності: «Досвітня пісня», «Останній стогін», «Заради людства» – тут у підтекст покладено місію та викупну жертву Ісуса Христа заради людей.

Але зацікавлення В. Я. Єрошенка християнством не обмежене лише протестантизмом. Цікаво відзначити, що один з перших його текстів японською мовою «День Воскресіння Христового» (1916) – це спогади про святкування православного Великодня в його рідній Обухівці в оточенні родини й односельців [32].

А текст В. Я. Єрошенка “Rishouka”, назву якого в радянських перекладах подавали як «Квітка справедливості», насправді називається «Квітка ідеалу», або «Квітка Досконалості» [16, 13], і мовою символічних образів оповідає про жертву дитини-Христа – Великого Принца, який ціною своєї праці та поту, сліз, крові й життя вперше у всесвіті вирощує квітку досконалості, яка має зробити щасливими всіх людей. Тут є відгомін різдвяних традицій і символіки, а вперше опубліковано твір було в березні 1921 р. в журналі «Tanemaku hito», започаткованому Комакі Омі, який перебував під впливом таких французьких інтелектуалів, як Анрі Барбюс і Ромен Ролан тощо. Образ Христа-дитини або підлітка, який садить сад/дерево, сіє зерно, вирощує квіти, допомагає теслярювати Св. Йосипові та ін., наявний у католицизмі й поєднаний з культом Найсвятішого Серця і Страстей Христових. «Квітка Досконалості» нагадує про євангельську вимогу

бути досконалими: «тож будьте досконалі, як досконалий Отець ваш Небесний» (Мт. 5:48)⁹, яку озвучив Христос у Нагірній проповіді.

Стійкість різних християнських традицій, насамперед, протестантської («Орлині душі») та католицької («Квітка Досконалості») та точність їхньої передачі В. Я. Єрошенком простежуємо навіть у текстах, записаних японською мовою іншими скрипторами зі слів оповідача, незважаючи на те, що східне мовне оформлення текстів (японська мова) великою мірою контрастує з власне закладеними в них ідеями західного християнства.

Було помилкою шукати ідейне підґрунтя творів В. Я. Єрошенка насамперед і лише у східній культурі або східних культурах Японії, Бірми або Індії. Лише з урахуванням особистого досвіду незрячого письменника з Курщини й етапів його освіти та особистісного зростання та праці, вдалося ідентифікувати два його тексти й ті християнські традиції, у яких вони закорінені. Також унаслідок досліджень 2016–2017 рр. вдалося зібрати докупи уривчасті свідчення про працю В. Я. Єрошенка в місіонерській школі в Моулмейні й визначити, хто і коли міг впливати на нього так, щоб ідеї пасторів і християн-вірних західних церков стали йому відомі і вплинули на його світогляд і настрої.

Отже, відбиток біблійних текстів Старого та Нового Заповітів, навіть спотворених передачею різними мовами, збережено в символістських текстах В. Я. Єрошенка. Ці цитати чи алюзії до Св. Письма є впізнавані та стійкі настільки, що витримують низку послідовних перекладів оригінального тексту різними мовами і значне редагування, але не втрачаються і можуть бути ідентифіковані й витлумачені за певних умов. Однією з таких умов є робота з текстами перекладача – носія тих самих, або принаймні близьких традицій. Дослідження цих текстів як власне християнських стали можливими лише тоді, коли я пережила особистий досвід спілкування з вірянами згаданих деномінацій і глибоко занурилася у вивчення особливостей найбільших течій західного християнства, насамперед, протестантизму, і не завжди були можливими для японських чи китайських учених, які не є фахівцями щодо західної – європейської та американської релігійності. Також заважала цьому й ідеологічна цензура, різна в різних країнах впродовж ХХ ст.

---

⁹ Переклад Р. Турконяка.

Джерела та література:

1. Eroŝenko V. Eksterlanda Vojaĝo de Blinda Esperantisto S-ro V. Eroŝenko. *Ondo de Esperanto*. 1913. № 49 (Jan). P. 7–10.
2. Eroshenko dowashu. Tokyo: Kaiseisha, 1993, 1995. 241 p.
3. Eroshenko sakuhinshu. Vol. 1–2. Tokyo: Misuzu shobo, 1974. 521 p., 413 p.
4. Eroshenko zenshu. Vol. 1–3. Tokyo: Misuzu shobo, 1959. 521 p., 414 p., 289 p.
5. La ĝemo de unu soleca animo: poemoj, rakontoj, kaj skizoj pri ĥina vivo, originale verkitaj de Vaselj Eroŝenko; [antaŭparolo de Hujucz]. Ŝanhajo: Orienta Esperanto-Propaganda Instituto, 1923. 90 p.
6. Takasugi Ichiro. Momoku shijin eroshienko. Tokyo: Shinshosha, 1956. 236 p.
7. Takasugi Ichiro. Yoakemae no uta: momoku shijin eroshenko no shogai. Tokyo: Iwanami Shoten, 1982. 402 p.
8. The Committee of the Moulmein School for Blind Burmese speaking boys. *The Beacon (London)*. 1919. Vol. 3. № 26. P. 3–7.
9. Yoakemae no uta: Eroshienko sosakushu. Tokyo, Sobunkaku, 1921. 316 p.
10. Адлер А. Краткий очерк о способах распространения образования между слепыми. *Второй съезд русских деятелей по техническому и профессиональному образованию. 1894–1895. Секция XII*. Москва: Университетская типография, 1898. С. 133–144.
11. Андрианова Н. М. Українець – класик японської літератури. *Україна*. 1968. № 3. С. 8.
12. Аникеев С., Такеда А. Русский писатель В. Ерошенко. *Детские чтения*. 2017. № 1 (11). С. 68–92. URL: <http://detskie-chtenia.ru/index.php/journal/article/view/250/234>
13. Аникеев С. И. Переводы произведений В. Ерошенко на русский язык: «Цветок Справедливости». Доклад на симпозиуме к 100-летию со дня смерти А. П. Чехова, Японское общество изучения русской литературы, 2-3 октября 2004 г., г. Вакканае (Япония). URL: <http://www.eroshenko-epoko.narod.ru/Materials/Anikeev/Anikeev1.htm>
14. Аникеев С. И. Русский писатель и мыслитель В. Ерошенко. *Россия и АТР*. 2007. № 4 (58). С. 70–78.
15. Бровко Р.П. Літературний вечір, присвячений видатному українському письменнику японської літератури Василю Яковичу Єрошенку. *Країна, де сходить сонце. Ч. 1. Продукт обласної творчої філологічної майстерні / Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. Посібник*. [б.в.], 2017. С. 16–21. URL: <https://docplayer.net/82358040-Dnipropetrovskiy-oblasniy-institut-pislyadiplomnoyi-pedagogichnoyi-osviti-chastina-i.html>

16. Ерошенко В. Цветок Совершенства. Пер. с япон. С. Аникеева / С. Аникеев. *Материалы Международной интернет-конференции «Василий Ерошенко и его время»*. URL: <http://www.gosha-p.narod.ru/Esperanto/Cvetok.htm>.

17. Ерошенко В. Я. Сердце Орла / Пер. с кит. В. В. Кунина. Белгородское книжное издательство, 1962. С. 29–37.

18. Ерошенко Василий. Сказки. Орлиные души / Пер. с япон., послесловие – Юлия Патлань. Харьков: ХЦРМИ «Право выбора», 2016. 39 с.

19. Ерошенко В. Сердце Орла / Пер. з рос. Н. М. Андріанової. *Ерошенко В. Квітка справедливості*. Київ: Молодь, 1969. С. 39–48.

20. Малофеев Н. Н. Специальное образование в меняющемся мире. Россия: учеб. пособие для студентов пед. вузов. В 2 ч. Ч. 1. Москва: Просвещение, 2010. 319 с.

21. Патлань Ю. В. «Как Я носил вас как бы на орлиных крыльях, и принес вас к Себе»: о жанровой природе «Орлиных Душ» В. Я. Ерошенко и о влиянии протестантизма на становление образования слепых (статья вторая). *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки*. 2018. № 1 (15). С. 68–106. URL: <http://phil.duan.edu.ua/images/stories/Files/2018/9.pdf>.

22. Патлань Ю. В. «Как Я носил вас как бы на орлиных крыльях, и принес вас к Себе»: о жанровой природе «Орлиных Душ» В. Я. Ерошенко и о влиянии протестантизма на становление образования слепых (статья первая). *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки*. 2017. № 2 (14). С. 86–108. URL: <http://phil.duan.edu.ua/images/stories/Files/2017/2-2017/15.pdf>.

23. Патлань Ю. В. «Перьями Своими осенит тебя и под крыльями Его будешь безопасен...»: о библейской и биографической основе текста В.Я.Ерошенко «Орлиные Души». *Relga*. 2019. № 1 [354]. URL: <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=5736&level1=main&level2=articles>.

24. Патлань Ю. В. «Ті, хто надію складає на Господа, силу відновлять, крила підіймуть, немов ті орли»: про біблійні та британські впливи у житті та творчості Василя Ерошенка. *Інформація та культура в забезпеченні сталого розвитку людства: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 15 листоп. 2017 р.* / Маріупольський державний університет; за заг. ред. Г. І. Батичко. Маріуполь: МДУ, 2017. С. 68–71.

25. Патлань Ю. В. Заметки по истории миссионерских школ слепых в Моулмейне (1899–1925) и Кэммендаине (1914–1939), Бирма, Британская Индия. *Relga*. 2018. № 4 [337]. URL: <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=5362&level1=main&level2=articles>.

26. Патлань Ю. В. О предыстории статьи Исаки Митико «Ерошенко и Токийская школа слепых»: вступительное слово переводчика DOI: 10.32342/2523-4463-2018-2-16-10. *Вісник університету ім. А. Нобеля. Серія: Філологічні науки*. 2018. № 2 (16). С. 131–161. URL: <http://phil.duan.edu.ua/images/PDF/2018/2/12.pdf>.

27. Патлань Ю. В. Про «українське» у долі та творчості письменника Василя Єрошенка: до 125-ліття від дня народження. До збірки матеріалів Міжнародну наукову конференції «Культурно-інтелектуальна складова цивілізаційного поступу українства», присвяченої 180-річчю Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, 23 жовтня 2014 р.). *Українознавчий альманах*. 2014. Вип. 17. С. 182–186. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2014_17_54.

28. Патлань Ю. Ерошенко и его время: проблемы, результаты и перспективы изучения. *Доступное чтение*. – блог Ставропольской краевой библиотеки для слепых и слабовидящих имени В. Маяковского о книгах и «околокнижной» жизни. URL: http://stavropolibblind.blogspot.com/p/blog-page_28.html.

29. Патлань Ю. Жив, подорожував, писав. Біографічний нарис про Василя Єрошенка. *Очі сліпих* [Текст укр., шрифтом Брайля]: збірка: в 3 кн. / [уклад., авт. біогр. нарису, наук. комент. – Юлія Патлань]. Кн. 1. Харків: Друкарня Мадрид: СОЦІНТЕЛ, 2018. С. 1–94.

30. Патлань Ю. Китайські відлуння з життя Василя Єрошенка. *Хроника-2000: Український культурологічний альманах*. Вип. 83. *Кетяг калини і цвіт сливи (Україна–Китай)* / Керівник авт. колективу А. В. Толстоухов. Київ: Фонд сприяння розвитку мистецтв України, 2010. С. 633–649.

31. Патлань Ю. Орлиные души (вступительная статья к переводу). Ерошенко В. Орлиные души / Пер. с япон., вст. ст. Ю. Патлань. *Окно в Японию, E-mail бюллетень Общества 'Россия-Япония' (Москва)*. 2012. № 3. 15 янв.; № 4. 22 янв. URL: <http://ru-jp.org/patlan04.htm>

32. Патлань Юлія. Василь Єрошенко. Пасхальний день: вступна стаття. Василь Єрошенко. Пасхальний день / Пер. з япон. Ю. Патлань. *Музейний простір України*. 2015. 4 квітня. URL: <http://prostir.museum/ua/post/34824>.

33. Харьковский А. Японский поэт Василий Ерошенко. *Прометей*. 1968. Т. 5. С. 76–84.

34. Ші Чентай. Єрошенко у Китаї. *Хроника-2000: Український культурологічний альманах*. Вип. 83. *Кетяг калини і цвіт сливи (Україна–Китай)* / Керівник авт. колективу А. В. Толстоухов, пер. з есп. Ю. Патлань. Київ: Фонд сприяння розвитку мистецтв України, 2010. С. 659–668.